

سلسله‌های تاریخ ایران
بویه‌پیان

بویه‌پیان

کلود کاهن، م. کبیر

ترجمه و تألیف
دکتر یعقوب آژند

استاد دانشگاه تهران

انتشارات مولى

آژند. یعقوب. ۱۳۲۸ - . درد آزرنده و سترجم.
 بویهیان/ کلود کانن. م. کبیر؛ ترجمه و تالیف
 یعقوب آژند. — تهران: سولی. ۱۳۸۲.
 یازده. ۲۷۹ س. — سلسله‌های تاریخ ایران.
 ISBN 964-5996-57-0

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
 بخش اول این کتاب توسط کلود کانن، بیشتر
 تسمت‌های بخش دوم توسط میزائله کبیر و بخش سوم
 مترجم نوشته شده است.
 کتابنامه: س. ۲۴۲: همچنین به صورت زیرنویس.
 نمایه.

۱. ایران -- تاریخ -- دیلمه‌سیان. ۳۲۰ - ۴۴۷ ق.
 ۲. ایران -- اوضاع اجتماعی -- قرن ۱۰. ۱۰۳۰ - ۱۱۰۰ ق.
 اوضاع اجتماعی -- قرن ۱۱. الس، کانن، کلود.
 ۱۹۰۹ - ۱۹۹۱ م. Calan, Claude. پ. کبیر، میزائله.
 Kabir, Malizullah. ج. عنوان.

۹۵۵/۰۴۸۵

DSRV13/2469

۱۲۰۰۹ - ۸۳ م

کتابخانه ملی ایران

انتشارات مولی

تهران: خیابان انقلاب - چهارراه ابوریحان - شماره ۱۲۸۲
 تلفن: ۶۴۰۹۲۴۳ - ۶۴۰۹۲۴۹ - ۶۴۴۶۴۲۹ - ص. پ. ۷۴۶ - ۱۳۱۴۵

شابک: ۰ - ۵۷ - ۵۹۹۶ - ۹۶۴

ISBN 964 - 5996 - 57 - 0

۱۲۲/۱
 ۸۴

بویهیان

کاهن و کبیر

ترجمه و تألیف: دکتر یعقوب آژند

چاپ اول: ۱۳۸۴ = ۱۴۲۶

تعداد: ۱۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی: تصویر

چاپخانه: ایران مصور

صحافی: امین

حروفچین و صفحه‌آرا: مریم محقق بنایی

نگاره روی جلد: استاد زینت‌السادات امامی

کلیه حقوق مربوط به این اثر محفوظ و متعلق به انتشارات مولی است

فهرست مطالب

سیمای کتاب

نه

درآمد

(۱-۶)

۳

منبع شناسی بویهیان (کلود - کاهن)

بخش اول: احوال عمومی بویهیان

(۷-۳۲)

۹

۱- زمینه سیاسی

۱۲

۲- زمینه مذهبی

۱۵

۳- امارت و خلافت

۱۸

۴- نظام اقطاع

۲۲

۵- زمینه فرهنگی

۲۴

۶- سیاست خارجی

۲۷

۷- ضعف و فروپاشی بویهیان

بخش دوم: نظام دیوانی بویهیان (مفیض الله کبیر)

(۱۲۹-۳۳)

۳۵	فصل اول: تشکیلات دیوانی بویهیان
۳۷	۱- دیوانها
۴۲	۲- وزیر
۵۳	۳- دیوان برید و اخبار
۵۷	فصل دوم: تشکیلات مالی بویهیان
۵۷	۱- اجمالی از امور مالی
۶۵	۲- منابع درآمد
۸۱	۳- هزینه های دولت
۹۰	فصل سوم: بالندگی فرهنگی در زمان بویهیان
۹۱	۱- دوره پیشین
۹۳	۲- دوره میانی: سلطنت عضدالدوله
۱۰۵	۳- دوره مابعد عضدالدوله
۱۱۵	فصل چهارم: تشکیلات نظامی بویهیان

بخش سوم: بویهیان و مذهب (یعقوب آژند)

(۲۴۱-۱۳۱)

۱۳۳	فصل اول: زمینه تاریخی
۱۳۳	۱- قدرنگیری بویهیان
۱۴۰	۲- بویهیان و مذهب
۱۴۱	فصل دوم: مذهب زیدیه
۱۴۱	۱- مدخل
۱۴۳	۲- ناصر کبیر اطروش

فهرست مطالب / هفت

۱۴۷	۳- بویهان و مذهب زیدیه
۱۵۰	فصل سوم: مذهب اسماعیلیه
۱۵۰	۱- مدخل
۱۵۳	۲- فاطمیان
۱۵۸	۳- قرمطیان سواد و سوریه
۱۶۳	۴- قرمطیان بحرین
۱۷۱	۵- قرمطیان ایران
۱۷۱	۱- ری
۱۷۳	۲- شمال ایران و آذربایجان
۱۷۵	۳- فارس
۱۷۷	۴- خراسان و ماوراءالنهر
۱۷۹	۵- سیستان
۱۸۰	۶- قرمطیان و محمود غزنوی
۱۸۳	۷- حنک وزیر
۱۸۵	۸- قرمطیان ثلثان
۱۹۱	۷- قرمطیان و فاطمیان و بویهان
۲۰۰	۸- پایه های اجتماعی اسماعیلیان
۲۰۴	فصل چهار: مذهب امامیه
۲۰۴	۱- مدخل
۲۰۷	۲- شیعه امامیه و بویهان
۲۱۱	۳- جغرافیای مذهبی شیعه امامیه
۲۲۰	۴- بویهان و سازمانبندی اجتماعی امامیه
۲۲۰	۱- منصب نقابت

هشت / بویهیان

- ۲۲۳ ۲- ترویج و توسعه آداب و مراسم شیعی
- ۲۲۵ ۳- مناقشات مذهبی
- ۲۲۹ ۴- مناقب خوانی
- ۲۳۱ ۵- توسعه مشاهد متبرکه
- ۲۳۳ ۵- چهره های برجسته مذهب امامیه
- ۲۳۳ ۱- کلینی
- ۲۳۴ ۲- شیخ صدوق
- ۲۳۶ ۳- شیخ مفید
- ۲۳۸ ۴- شیخ طوسی
- ۲۴۰ ۵- شریف راضی
- ۲۴۱ ۶- شریف مرتضی

کتابشناسی

(۲۴۲-۲۵۲)

اعلام

(۲۵۳-۲۷۹)

۲۵۳

کسان

۲۷۲

مکان

به نام یگانه عالم

سیمای کتاب

قرن چهارم به تعبیر مینورسکی، قرن «میان پرده = intermezzo» تاریخ ایران برشمرده می شود که از یک سو به سلطه خلفای عباسی، اموی و صدر اسلام می پیوندد و از دیگر سو امپراتوری ترکان را پیش رو دارد که الگوهای مملکت داری را در مسیری جدید انداختند و روابط تاریخی تازه ای پدید آوردند. قرن چهارم، قرن احیای ضوابط فرهنگ ایرانی در بستر شرایط دیرینه سال تاریخ ایران بود. با نیرو گرفتن عناصر ایرانی - سامانیان، زیاریان، بویهیان - واقعیت تاریخی موجود بر طبق الگوهای عهد ساسانی تفسیر شد. اقتدار سیاسی خلافت رو به انحطاط گذاشت و اقتدار مذهبی آن زیر سیطره معیارهای جدید - به خصوص از سمت و سوی تشیع - برای مدتی رنگ باخت. تشیع با جلوه های گوناگون - زیدی، اسماعیلی، امامی - تاریخش را به سراسر سده چهارم بسط داد و حرکتی را برانگیخت که نتیجه و بازتاب آن پدیداری خلافت فاطمیان در مصر، دولت زیدی در یمن و حکومت شیعی بویهیان در غرب سرزمین ایران و بین النهرین بود. این شرایط تاریخی در چشم انداز فرهنگی گرچه کارمایه ای غنی و تنوعی بی حد داشت ولی در قلمرو سیاسی عاری از هر نوع همیاری و

همکاری و آکنده از ستیزها و دسته‌بندیها و مناقشات مذهبی بود.

سده چهارم، در حقیقت، شاهد دو رویکرد اساسی بود: ۱- رویکردی که با ندای اسلام خواهی و با مرکزیت بغداد هم آواز بود. این رویکرد در شمال شرق ایران با دستاوردهای علمی دانشمندانی چون فارابی، خوارزمی، ابن سینا، رازی و غیره استحکام یافت و از سدهای سلاطین و تفکر عبور کرد و به شیوه‌ها و اسلوبهای متنوعی دست یافت ۲- رویکردی که با علمداری ایرانیّت و ایرانیان وظیفه دگرگون کردن سنت تاریخی را بر عهده گرفت و دوران صعود فرهنگ ایرانی را از نردبان قدرت در پی داشت که پی‌آمد آن پدیداری زبان و ادبیات و هنر ایرانی همچون بدیلی در برابر رویکرد نخستین بود و طرفه اینکه هر دو رویکرد گاهی ترکیب می‌یافت و به ساختن نظریات و شیوه‌های عمل تازه می‌پرداخت و گاهی نیز برای به کرسی نشاندن نظریاتش مبارزه‌ای پیگیر درمی‌انداخت.

عصر بویهیان که حکومت اعراب را در ایران به تحلیل برد و شالوده مخالفت ایرانیان را با تسنن اسلامی بنیان گذاشت در شکل‌گیری آگاهی ملی ایرانیان اهمیتی درخور داشت. بویهیان بیش از یک سده بر ایرانیّت این سرزمین پای فشردند طوری که پژواک آن را می‌توان در جنبش‌های سیاسی - مذهبی سده‌های بعد ایرانیان مشاهده کرد. سنت‌گذاری بویهیان در فرهنگ اجتماعی ایرانیان کمتر از سنت‌گذاری سامانیان در فرهنگ ادبی آنها نبود. اگر شاهنامه را بتوان بازتاب احساسات ایرانی طبقه اشراف عصر سامانی (دهقانان) به حساب آورد، تشیع بویهیان را نیز باید دومین عامل سازنده آگاهی ملی ایرانیان برشمرد.

قلمرو بویهیان در مطالعات ایران‌شناسی از آن قلمروهایی است که گرچه بعضی از قلم‌ها را برانگیخته تا آن را در حوزه توجه خود قرار دهند، ولی هنوز

مقدمه مترجم / یازده

از بسیاری لحاظ درخور ملاحظه عمیق و ارزیابی دقیق است. هنوز معیارهای تاریخی بویه‌یان در زمانه ما حضور دارد و همه اخگرهای آن دوره یکسره خاموش نشده است. برماست که این اخگرها و معیارها را بشناسیم و بر زنجیره‌های فرهنگی آن آگاهی یابیم؛ تهیه کتاب حاضر به منزله دستنامه‌ای از برای شناخت بویه‌یان، از چنین انگیزه‌ای برخاسته است.

مطالب کتاب از منابعی چند برگزیده شده و در سه بخش و هر بخش در چند فصل قرار گرفته است. بخش اول بر احوال تاریخی و سیاسی بویه‌یان احتوا دارد که برگرفته شده از **دانشنامه اسلام** - چاپ جدید، جلد نخست است و کلود کاهن ایرانشناس فرانسوی آن را نوشته است. تبویب این بخش از مترجم است که این کار برای سهولت مطالب انجام شده است. بخش دوم بر نظام دیوانی و تشکیلاتی بویه‌یان استوار است که بیشتر قسمت‌های آن را مفیض‌الله کبیر بویه‌ی‌شناس هندی به قلم آورده است. بیشتر این مقولات در شماره‌های متعدد مجله ادواری **Islamic Culture** چاپ شد و بعدها در کتابی با عنوان **The Buwahid Dynasty Of Baghdad** انتشار یافت. بخش سوم، از قلم نگارنده، درباره جریانهای مذهبی عصر بویه‌یان به‌خصوص سه شعبه اصلی تشیع - زیدیه، اسماعیلیه و امامیه - و ارتباط بویه‌یان با این سه شعبه تشیع است.

به هر تقدیر حاصل این مطالعات کتاب حاضر است که در جهت شناسائی سلسله بویه‌یان، از جوانب مختلف و از منظر تحقیقات جدید فراهم آمده است. امید است راهیاب مقصدی روشن در مطالعات تاریخی این دوره باشد.

ی. آژند

بهار ۸۱